शिरसि धृतसुरापगे स्मरारा-
वरुणमुखेन्दुरुचिर्गिरीन्द्रपुत्री ।
अथ चरणयुगानते स्वकान्ते
स्मितसरसा भवतोऽस्तु भूतिहेतुः ॥

एवमन्यत्र ।

एतन्नान्दीति कस्यचिन्मतानुसारेणोक्तम् । वस्तुतस्तु 'पूर्वरङ्गस्य रङ्गद्वाराभिधानमङ्गम्' इत्यन्ये ।

यदुक्तम्—
'यस्मादभिनयो ह्यत्र प्राथम्यादवतार्यते ।
रङ्गद्वारमतो ज्ञेयं वागङ्गाभिनयात्मकम् ॥' इति ।

उक्तप्रकारायाश्च नान्द्या रङ्गद्वारात्प्रथमं नटैरेव कर्तव्यतया न महर्षिणा निर्देशः कृतः ।

श्लोकचतुर्थभागपरत्वं वदन्ति । तन्न । 'इदं गुरुभ्यः पूर्वेभ्यो नमोवाकं प्रशास्महे । विन्देम देवतां वाचममृतामात्मनः कलाम् ॥' इत्यादेरुत्तररामचरितादौ प्रणीताया द्वादशपदाया नान्द्या असंग्रहापत्तेः । एवं चाष्टाभिरिति तदधिकोपलक्षणत्वेन श्लोकत्रयेणापि नान्दी संगच्छते । अत एव महानाटके त्र्यधिकैः श्लोकैर्नान्दी कृता । नन्वभिज्ञानशाकुन्तले 'या सृष्टिः स्रष्टु–' इत्यादौ द्वादशाधिकपदघटितैकश्लोकप्रणीताया नान्द्याः कथं संग्रह इति चेत्, तस्याः 'कालिदासादिमहाकविप्रबन्धेषु च' इत्यनेन ग्रन्थकृतैव नान्दीत्वाभावस्य वक्ष्यमाणत्वात् ॥ **एतत्** सूत्रधारादिक्रियमाणं मङ्गलम् । 'कस्यचित्' इत्यनेनास्वरसः सूचितः । तर्हि तस्य किं नामेत्यत आह—**वस्तुतस्त्विति** । रङ्गद्वाराभिधानं रङ्गद्वारनामकम् । 'अन्ये' इति बहुसंमतत्वेनात्र स्वस्यापि स्वरसः सूचितः । अत्र मुनेरपि स्वरसमाह—**यदुक्तमिति** । अत्र सूत्रधारक्रियमाणे मङ्गले प्राथम्यात् आरम्भं विधाय अवतार्यते क्रियते । रङ्गस्य रङ्गक्रियमाणाभिनयस्य द्वारमारम्भः । तस्य नान्दीत्वे मुनेरस्वरसमाह—**उक्तप्रकारायाश्चेति** । चशब्दो हेतौ । **महर्षिणा** भरतेन । **निर्देशो** नियमः । तथा च रङ्गद्वारात्पूर्वमेव नान्दी, सा निर्विघ्नं ग्रन्थसमाप्तये

---

1. प्रथममिति । 'नान्दी शुष्कावकृष्टा च रङ्गद्वारं तथैव च' इत्यादिना महर्षिणा पूर्वरङ्गाङ्गभूत-रङ्गद्वारात्पूर्वमेव नान्द्या उद्देशो विहितः ।

---

१. 'एषा' क. २. 'इत्युच्यते' ग. ३. 'अवगम्यते' क.